

PIOTR Z. POMIANOWSKI

OPŁATY W SPRAWACH CYWILNYCH
W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM I KRÓLESTWIE POLSKIM
(DO 1876 ROKU)

WSTĘP

Zagadnienia związane z kosztami procesu nie są doceniane w literaturze dotyczącej postępowania cywilnego ani tej z przeszłości, ani tej współczesnej¹. Być może przyczyna tkwi w tym, że badacze o zacięciu teoretycznym nie znajdują w ramach tej problematyki zbyt wielu kwestii, które zasługiwałyby w ich przekonaniu na refleksje o charakterze naukowym. Przyczyny upatrywać można również w tym, że sądy niechętnie uzasadniają w sposób rozbudowany orzeczenia dotyczące kosztów (często ograniczają się do wskazania podstawy prawnej rozstrzygnięcia) i tym samym nie dostarczają szczególnie wielu treści do rozważań do-

Dr PIOTR POMIANOWSKI – adiunkt w Katedrze Historii Ustroju i Prawa Polskiego, Instytut Historii Prawa, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa; e-mail: p.pomianowski@gmail.com

¹ Nie brakuje dziś wprawdzie publikacji o charakterze praktycznym, które dotyczą kosztów sądowych, bardzo rzadko są one jednak tematem monografii naukowych. W komentarzu do kodeksu postępowania cywilnego pod redakcją A. Zielińskiego w wykazie literatury poprzedzającej tytuł dotyczący kosztów procesu nie wymienia się ani jednej monografii naukowej (*Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2017, s. 217). Analogiczny wykaz zawarty w komentarzu pod redakcją A. Marciniaka i K. Piaseckiego obejmuje dwie rozprawy naukowe, opublikowane jednak już wiele lat temu; są to: T. BUKOWSKI, *Rozstrzygnięcie o kosztach procesu cywilnego*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze 1971 oraz K. KORZAN, *Koszty postępowania cywilnego a nakłady państwa na utrzymanie wymiaru sprawiedliwości*, Gdańsk: Wydawnictwo Prawnicze i Ekonomiczne „Lex” 1992 (*Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2016, s. 460). W bibliografii historyczno-prawnej przygotowywanej przez „Czasopismo Prawno-Historyczne” nie wymienia się ani jednej pozycji, której tematem byłyby koszty procesu w XIX w.

ktrynalnych². Podobnie, sądy działające w Księstwie Warszawskim i Królestwie Kongresowym zazwyczaj nie uzasadniały rozstrzygnięć o kosztach, a jeśli już to czyniły – to w sposób lakoniczny³. Niemniej jednak, dla badań nad historią prawa w XIX w. na ziemiach polskich problematyka ta jest szczególnie istotna, ponieważ to w Księstwie Warszawskim po raz pierwszy na naszych terytoriach pojawiło się sądownictwo powszechne. A zatem już nie podziały stanowe, a możliwość poniesienia kosztów sądowych (ewentualnie skorzystania z prawa ubogich) decydowała o dostępie jednostki do drogi sądowej.

1. OGÓLNE UREGULOWANIA PRAWNE

Podstawowe zasady ponoszenia kosztów procesu w interesującym nas okresie regulował francuski Kodeks postępowania cywilnego z 1806 r.⁴ Obok niego klu-

² Zauważyć należy, że w myśl art. 361 ustawy z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2016 r., poz. 1822 z późn. zm) do postanowień (w tym, rzecz jasna, postanowień o kosztach) stosuje się przepisy o wyrokach – w tym art. 328 § 2, który nakazuje, aby uzasadnienie orzeczenia wskazywało podstawę faktyczną rozstrzygnięcia, a mianowicie: ustalenie faktów, które sąd uznał za udowodnione, dowodów, na których się oparł, i przyczyn, dla których innym dowodom odmówił wiarygodności i mocy dowodowej, oraz wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku z przytoczeniem przepisów prawa. Niemniej jednak, często podanie podstawy prawnej rozstrzygnięcia o kosztach można uznać za wystarczające uzasadnienie (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2013 r., sygn. akt III CZ 30/13, Legalis nr 877707: „W rozpoznawanej sprawie, w której powódka w całości przegrała sprawę w postępowaniu apelacyjnym, wskazanie przez Sąd drugiej instancji w uzasadnieniu orzeczenia o kosztach postępowania apelacyjnego jako podstawy prawnej tego rozstrzygnięcia art. 98 § 1 KPC oraz odpowiednich przepisów rozporządzenia o kosztach adwokackich czyni zadość wskazanym wyżej wymaganiom wynikającym z art. 328 § 2 w zw. z art. 361 KPC, pozwala bowiem na stwierdzenie, dlaczego Sąd drugiej instancji w przyjęty przez siebie sposób orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego. Uzasadnienie to daje podstawę do oceny zarówno przyjętej przez Sąd drugiej instancji zasady rozstrzygnięcia, jak i wysokości zasądzonej kwoty, a zatem wszystkich elementów koniecznych do instancyjnej oceny tego orzeczenia. Pozwala w konsekwencji stwierdzić, że zaskarżone rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego jest prawidłowe jako oparte na właściwej podstawie faktycznej i prawnej)”.

³ Dodać ponadto wypada, że obowiązujący na centralnych ziemiach polskich między rokiem 1808 a 1876 *Code de procédure civile* nie wymagał uzasadniania rozstrzygnięć o kosztach – H. KRZYŻANOWSKI, *Zasady postępowania sądowego cywilnego*, Warszawa: nakładem autora 1864, s. 291. Prowadzone przez autora niniejszego tekstu kwerendy archiwalne w aktach trybunałów cywilnych działających w Kaliszu, Krakowie, Bydgoszczy i Warszawie oraz sądu pokoju w Śremie wskazują, że faktycznie sądy przeważnie nie uzasadniały rozstrzygnięć o kosztach lub czyniły to bardzo lakonicznie – Archiwum Główne Akt Dawnych, zespół: *Trybunał Cywilny Kaliski*, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zespół: *Trybunał Cywilny Departamentu Bydgoskiego w Bydgoszczy*, Archiwum Państwowe w Warszawie, zespół: *Akta Stanu Cywilnego Gmin Warszawskich*, Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół 53/4438/0 *Sąd Pokoju w Śremie*.

⁴ *Code de procédure civile édition originale et seule officielle*, Paris: Imprimerie Impériale 1806.

czowe znaczenie miały kolejne ustawy stemplowe (które zostaną omówione poniżej). Ponadto istotne były liczne rozporządzenia monarchy i namiestnika, które regulowały różne sprawy szczegółowe.

Rozpatrując badaną problematykę na pewnym stopniu ogólności, można dojść do przekonania, że same składniki kosztów procesu były dosyć podobne do współczesnych⁵. Zaliczały się do nich: opłaty sądowe, wynagrodzenia pełnomocników procesowych oraz biegłych, koszty dojazdu stron i innych osób, których stawiennictwo było niezbędne, diety dla samych stron, świadków⁶ i urzędników sądowych⁷ oraz koszty doręczeń (dokonywanych przez urzędników sądowych⁸).

Koszty procesu dzielono na *sądowe* i *zasądowe*. Do pierwszych zaliczano opłaty sądowe, do drugich zaś pozostałe wydatki (koszty papieru stemplowego użytego do sporządzenia pism w sprawie, opłaty za odpisy wyroków, koszty doręczeń, wynagrodzenia pełnomocników⁹).

Opłaty sądowe ponosiła na bieżąco strona pilniejsza (dążąca do wpisania sprawy na wokandę, wnioskująca o wydanie odpisu wyroku, itp.¹⁰). Stroną pilniejszą był z reguły powód, ale zdarzało się sporadycznie, że inicjatywę przejmował pozwany (np. apelacja główna lub incydentalna). Z kolei w myśl art. 130 *Code de procédure civile*, strona przegrywająca sprawę była zobowiązana do poniesienia ogółu kosztów procesu (w tym i tych pokrytych przez drugą stronę). Wypada przy tym zauważyć, że francuski Kodeks postępowania cywilnego, inaczej niż współczesny polski Kodeks postępowania cywilnego (art. 98 § 1), nie uzależniał zwrotu kosztów od wniosku uprawnionego¹¹. Niemniej jednak, sądy Księstwa i Króle-

⁵ Por. art. 98 ustawy z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawę z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz. U. z 2016 r., poz. 623 z późn. zm.

⁶ Którzy zresztą rzadko wnioskowali o zwrot kosztów transportu czy diety, np.: Archiwum Narodowe w Krakowie, zespół: *Archiwum Wolnego Miasta Krakowa*, akta sądowe, t. tryb. 17, k. 4, t. 49, k. 485v., Archiwum Państwowe w Warszawie, zespół: *Akta Stanu Cywilnego Gmin Warszawskich*, Cyrkuł III, t. 97, k. 20v.

⁷ Dekret z 6 marca 1811 r. w sprawie zapłaty kosztów sądowych przez strony procesowe oraz wynagrodzenia dla biegłych i świadków, „Dziennik Praw” t. 3, s. 236 n.

⁸ Dekret z 14 marca 1809 r. w sprawie taksy dla burgrabiów („Dziennik Praw” t. 1, s. 218 n.) oraz dekret z 14 października 1811 r. w sprawie woźnych sądowych i komorników („Dziennik Praw” t. 3, s. 407 n.), w szczególności art. 4.

⁹ W. NOWAKOWSKI, *Ustawa postępowania sądowego cywilnego z dnia 20 listopada 1864 roku ze zmianami zaprowadzonymi przez najwyżej zatwierdzone postanowienie z dnia 19 lutego 1875 r. i z objaśnieniami ułożonymi*, Warszawa: Red. Biblioteki Umiejętności Prawnych 1878-1879, cz. 1, s. 325 i cz. 2, s. 522.

¹⁰ KRZYŻANOWSKI, *Zasady postępowania*, s. 221-222.

¹¹ J.-A. ROGRON, *Kodeks postępowania cywilnego wyluszczony...*, t. I, Warszawa: Drukarnia Łątkiewicza przy ulicy Senatorskiej n. 467 1829, s. 238-239. Przeciwnie interpretował omawiany przepis H. Krzyżanowski (*Zasady postępowania*, s. 290).

stwa w braku przedłożenia spisu kosztów *zasądowych (likwidacji)* kosztów tych nie zasądzały¹².

2. OPŁATY STEMPLOWE

W większości procesów największe znaczenie wśród opłat sądowych miała opłata stempłowa związana z wszczęciem procesu lub wydaniem odpisu wyroku.

W Księstwie Warszawskim, a następnie Królestwie Kongresowym (do czasu unifikacji sądownictwa), wdrożono w sumie trzy ustawy kompleksowo regulujące zasady poboru podatku stempłowego. Chronologicznie najwcześniejsza była ustawa sejmowa z 24 marca 1809 r.¹³ Obowiązywała ona zaledwie około trzech lat¹⁴, 1 czerwca 1812 r. została zastąpiona przez kolejną ustawę sejmową uchwaloną 23 grudnia 1811 r.¹⁵ Ta druga odegrała najdonioślejszą rolę wśród wszystkich omawianych aktów – obowiązywała bowiem przeszło pół wieku. W Królestwie Polskim zastąpiła ją¹⁶ ustawa zatwierdzona ukazem z 25 września (7 października) 1863 r.¹⁷ Z kolei w Wolnym Mieście Krakowie i jego Okręgu, 16 września 1833 r. Zgromadzenie Reprezentantów z inicjatywy Senatu uchwaliło własną ustawę stempłową, która weszła w życie w dniu ogłoszenia, to jest 15 października 1833 r.¹⁸

Już pierwsza ustawa (z 24 marca 1809 r.) bardzo szeroko określiła przedmiot opodatkowania interesującą nas daniną. We wstępie do niej czytamy bowiem, że „wszelkie kontrakty, ugody, zaświadczenia, kwity, zapisy, obligacje, postanowienia, słowem wszystko, cokolwiek na piśmie w tym względzie położonym będzie,

¹² Na przykład: Archiwum Państwowe w Warszawie, zespół: *Akta Stanu Cywilnego Gmin Warszawskich*, Cyrkuł II, t. 99, k. 326 (z zastrzeżeniem *na ten czas nie ustanawia*), Cyrkuł II, t. 99, k. 361 (*dla nie podanej likwidacji pomija*), Archiwum Główne Akt Dawnych, zespół: *Trybunał Cywilny Kaliski*, t. 322, k. 799v. (*dla nie podanej likwidacji nie ustanawia*).

¹³ „Dziennik Praw” t. 3, s. 1 n. Ustawa ta uchylili wcześniejsze regulacje dotyczące opłat sądowych (art. 42), acz jej rozwiązania nawiązywały do wzorów pruskich (R. KOWALCZYK, *Polityka gospodarcza i finansowa Księstwa Warszawskiego w latach 1807-1812*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2010, s. 273).

¹⁴ Zasadniczo weszła ona w życie z dniem publikacji (art. 41), a derogowano ją z końcem maja 1812 r. (§ 1 ustawy z 23 grudnia 1811 r.).

¹⁵ „Dziennik Praw” t. 4, s. 47 n.

¹⁶ Została derogowana po upływie czterech miesięcy od ogłoszenia ustawy zatwierdzonej ukazem z 25 września (7 października) 1863 r., to jest 22 maja (3 czerwca) 1864 r. (§ 1 *Instrukcji wskazującej sposób postępowania przy poborze i kontroli opłat stempłowych* [b.m.w., b.d.w.]).

¹⁷ „Dziennik Praw” t. 61, s. 216 n.

¹⁸ Art. 80 ustawy stempłowej z 16 września 1833 r., „Dziennik Praw Rzeczypospolitej Krakowskiej” 6345 D. G. S.

ma być robione na papierze stemplowanym”. Na papierze stemplowym miały być sporządzane wszelkie pisma sądowe i wszelkie podania do władz administracyjnych, weksle (art. 15), umowy sprzedaży (art. 18), testamenty (art. 37). Do zakupu papieru stemplowego byli obowiązani ponadto wszyscy urzędnicy, którzy pobierali pensje¹⁹. Pomimo tak szerokiego zakresu opodatkowania przychody z papieru stemplowego nie stanowiły zbyt poważnej pozycji w budżecie²⁰.

W procesach sądowych omawiana danina miała wielorakie zastosowanie. Po pierwsze, w sprawach, w których wartość przedmiotu sporu nie przekraczała 100 zł, wszelkie pisma miały być sporządzane na papierze stemplowym w cenie 8 gr (art. 1). W sprawach o większej wartości przedmiotu sporu oraz dotyczących roszczeń o charakterze niematerialnym należało przeważnie używać papieru stemplowego o wyższych nominałach (zależnych od pozycji hierarchicznej sądu właściwego do rozpoznania sprawy – art. 2-6).

Ustawa z 24 marca 1809 r. przewidywała dwie podstawowe opłaty stemplowe: *od wpisu* (uiszczaną na początku procesu) i *od dekretu* (konieczną do otrzymania odpisu wyroku merytorycznego). Opłaty te każdorazowo były sobie równe. Kiedy roszczenie było warte do 10 000 zł, opłaty wynosiły łącznie około pół procenta jego wartości. W sprawach o większej wartości przedmiotu sporu opłaty były – licząc procentowo – nieco niższe²¹.

W sprawach o roszczenia niemajątkowe wysokość opłat została uzależniona od pozycji społeczno-ekonomicznej powoda (art. 48): „Jeżeli Powód należał do Klass, Włościan klasy, lub do klasy ludzi, których majątek podług wszelkiego podobieństwa nie przechodzi sześć Tysięcy Złotych, lub jeżeli jest Żołnierzem, lub Podofficerem”, to obie opłaty wynosiły łącznie 2 zł i 15 gr, czyli jak przy roszczeniu o wartości 500 zł. „Jeżeli Powód należał do klasy Kupców, cząstkowy handel mających, Officyalistów, Oficerów, aż do Kapitana exclusive”, wtedy obie opłaty wynosiły razem 50 zł, czyli jak przy sporze o 10 000 zł. W końcu „Właściciele Dóbr i włości całkowitych, Kupcy całkowici, Bankiery, Entreprenery Fabryk, Urzędnicy wyżsi, Duchowni Świeccy i Woyskowi, zacząwszy od Kapitana inclusive” byli zobowiązani zapłacić łącznie 75 zł, czyli „jak gdyby przedmiotem Sprawy było 20 000 zł”. Ponadto, w każdego rodzaju sprawie strona uboga mogła wnioskować o zwolnienie z wpisu (art. 65).

Szeroka krytyka ustawy z 24 marca 1809 r., która rodziła wiele wątpliwości interpretacyjnych, spowodowała uchwalenie nowej kompleksowej ustawy doty-

¹⁹ „Dziennik Praw” t. 3, tabela na s. 38 n.

²⁰ J. GODLEWSKI, *Głosy posła Maryampolskiego na Seymie roku 1811 w Warszawie miane*, [Warszawa: Druk. Rządowa 1814], s. 25, 95.

²¹ „Dziennik Praw” t. 3, tabela na s. 49 n.

czącej opłat stemplowych już na kolejnym sejmie Księstwa Warszawskiego 23 grudnia 1811 r.²² Zasady wymierzania i poboru opłaty uległy dość istotnym zmianom. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na to, że – w myśl nowej ustawy – zaczęło funkcjonować w obiegu aż sześć rodzajów papieru stemplowego: zwyczajny, szacunkowy, kosztów sądowych, administracyjny, kart i kalendarzy oraz kar²³.

W sprawach cywilnych zastosowanie znajdował przede wszystkim papier kosztów sądowych oraz papier zwyczajny. Ten ostatni służył do uiszczenia nowej opłaty, która zastąpiła taksy za wpis i za dekret. Nazwano ją *wpisem głównym*²⁴, a jej wysokość przenosiła sumy dwóch opłat w poszczególnych sprawach o roszczenia majątkowe (przykładowo: na gruncie pierwszej ustawy suma dwóch opłat w sprawie o roszczenie wartości 10 000 zł wynosiła 50 zł, a wedle nowej ustawy 80 zł). Jej wysokość, tak jak wymiar opłat, które zastąpiła, zależała od wartości przedmiotu sporu. Podobnie jak poprzednio, ustawa zawierała tabelę (acz znacznie uproszczoną), na podstawie której określano wymiar opłaty. W najdrobniejszych sprawach mogła ona przekroczyć 2 procent wartości roszczenia, w najważniejszych nie osiągała nawet 2 promili.

W procesach, których przedmiot nie mógł zostać wyrażony w pieniądzu, wprowadzono następujące zasady. W sprawach granicznych, gdy sporny między sąsiadami teren nie był większy od włoki chełmińskiej²⁵, wpis wynosił 600 zł; gdy sporny obszar był większy, wpis wzrastał (§ 10 lit. a). W sprawach posesoryjnych wpis był o połowę niższy niż w granicznych (§ 10 lit. b). W procesach rozwodowych opłata zależała w ogromnym stopniu od uznania sądu. Ustawodawca ograniczył się bowiem do stwierdzenia, że wpis wyniesie „w sprawach rozwodowych najwyżej zł 600, stopnie zaś niższej opłaty sądy do proporcji majątku obydwóch osób rozwodzących się ustanawiać mają” (§ 10 lit. d). Według Wincentego Trzetrzewińskiego w ten sposób należało określać opłaty we wszystkich sprawach, w których przedmiotu roszczenia nie można określić w pieniądzu, dotyczących *stanu i osobistości* (uznanie dziecka, sprostowanie aktu stanu cywilnego)²⁶.

W sprawach cywilnych z „wykroczen pieniężny restytucyi niemających, opłata stempla stosowną będzie, iakoby od obiektu wartości 5,000 zł” (§ 10 lit. c).

²² Postanowienia tej uchwały zostały doprecyzowane dekretem z 14 lutego 1812 r., „Dziennik Praw” t. 4, s. 181-187.

²³ KOWALCZYK, *Polityka gospodarcza*, s. 274.

²⁴ W. TRZETRZEWIŃSKI, *Zbiór praw i przepisów stemplowych w czasie od dnia 23 grudnia 1811 roku do dnia 10 kwietnia 1828 wydanych*, Warszawa: Drukarnia N. Glücksberga 1828, s. 44.

²⁵ Czyli około 18 hektarów – I. IHNATOWICZ, A. BIERNAT, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2003, s. 44.

²⁶ TRZETRZEWIŃSKI, *Zbiór praw i przepisów stemplowych*, s. 44, przyp. 4.

Należało zatem zapłacić 40 zł. Trzetrzewiński podaje, że chodziło w tym wypadku m.in. o spory o służebności i ewikcję²⁷.

Wpis główny był określany przez sąd w pierwszym wyroku (czyli przeważnie po pierwszej rozprawie) i jeżeli wyrok był *przedstanowczy*, obciążał powoda, a jeśli był *stanowczy*, to stronę przegrywającą proces²⁸. W sytuacji gdy wyrok *stanowczy* poprzedzały wyroki *przedstanowcze* lub *przygotowawcze*, wówczas za każdy z nich doliczano wpis dodatkowy (§ 14).

Osoby ubogie mogły zostać zwolnione z opłaty stemplowej na podstawie zaświadczenia wydanego przez „władzę miejscową administracyjną, wizowane przez podprefekta” (§ 20 lit. o). Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu reskryptem z 4 lipca 1822 r. doprecyzowała, że osoba ubiegająca się o zwolnienie z opłaty winna złożyć podanie do miejscowej władzy policyjnej (wójt, burmistrz, prezydent lub komisarz cyrkułowy), w którym należało wskazać składniki majątku i przyczyny, dla których uiszczenie wpisu nie było możliwe. Podanie winno zostać poświadczone przez dwóch „obywateli wiarygodnych, właścicieli gruntowych” oraz organ władzy policyjnej²⁹.

Ukaz carski z 25 września (7 października) 1863 r. utrzymał podział wpisów na główne i dodatkowe (art. 62). Wpis główny w sprawach o roszczenia majątkowe warte do 3000 rubli wynosił jeden procent wartości przedmiotu sporu, od nadwyżki mieszczącej się pomiędzy 3000 a 9000 rubli opłata wynosiła pół procenta, a od nadwyżki nad 9000 rubli półtora procenta³⁰. Sprawy „pieniężnego oznaczenia nie mające” podlegały opłacie w wysokości 3 rubli³¹. Wpis dodatkowy wynosił każdorazowo dziesiątą część wpisu głównego (art. 68). Także ta ustawa przewidywała możliwość prenotacji opłaty stemplowej z powodu ubóstwa (art. 97). W celu uzyskania zwolnienia należało złożyć podanie według wzoru numer 14 będącego załącznikiem do *Instrukcji wskazującej sposób postępowania przy poborze i kontroli opłat stemplowych*. Nie wymagano poświadczania świadectwa przez władze miejscowe lub wiarygodnych obywateli, ale o przyznaniu prenotacji decydowała działająca przy sądzie kontrola skarbową (§ 60 *Instrukcji*). Interesującym rozwiązaniem było ograniczenie do trzech liczby prowadzonych jednocześnie spraw, w których strona mogła korzystać z prawa ubogich (art. 99).

²⁷ Tamże, s. 44 i s. 43, przyp. 3.

²⁸ Tamże, s. 44 i s. 36, przyp. c.

²⁹ Tamże, s. 44 i s. 108, przyp. 16.

³⁰ Pozycja 148 *Taryfy opłat stemplowych stanowiącej załącznik do ukazu z 25 września (7 października) 1863*.

³¹ Pozycja 149 *Taryfy opłat stemplowych*.

3. PRAKTYKA

Wstępna kwerenda archiwalna pokazuje, że przepisy dotyczące kosztów sądowych były przestrzegane w praktyce. Uwagę zwraca okoliczność, że stosunkowo często w wyrokach kończących postępowanie w instancji nie rozstrzygano o kosztach *zasądowych* (zapewne na skutek niezłożenia stosownego wniosku przez stronę wygrywającą). Przykładowo: wśród pierwszych 40 wyroków, które wydział drugi trybunału kaliskiego wydał w 1813 r. znalazły się 24 wyroki merytoryczne, które siłą rzeczy powinny zawierać rozstrzygnięcia o kosztach (i rzeczywiście je zawierały). W 21 przypadkach podano kwoty wpisów i wskazano, kto finalnie powinien ponieść ich koszty. Tylko w sześciu przypadkach przywołano wysokość kosztów *zasądowych*, która strona przegrana winna zwrócić zwycięzcy³².

Podśudek w wydziale spornym sądu pokoju w Śremie w styczniu i lutym 1810 r. rozpoznał 70 spraw. W 31 przypadkach dysponujemy rozstrzygnięciami o kosztach *zasądowych*, które wydają się kompletne (w części spraw nie wydano wyroków lub też zawarto ugody co do określonych kwot bez wyszczególnienia, jaką ich część stanowią roszczenia, a jaką koszty procesu). W tych 31 sprawach koszty *zasądowe* wyniosły średnio 6,82 zł. Dają one pewne pojęcie o kosztach doręczeń czy podróży stron oraz świadków, nie są jednak przydatne do oszacowania wynagrodzeń pełnomocników procesowych, ponieważ nieczęsto występowali oni przed sądem pokoju³³.

Niezależnie od powyższego, można mieć przy tym wątpliwości, czy zasądzone koszty *zasądowe* w pełni rekompensowały wydatki poniesione przez stronę wygrywającą proces³⁴.

PODSUMOWANIE

Omówione uregulowania dotyczące kosztów sądowych co do zasady podobne do współczesnych, wykazują jednak charakterystyczne różnice. Do najistotniejszych należał obowiązek sporządzania wszelkich pism procesowych na papierze stemplowym. Zaletą tego rozwiązania było ograniczenie obszerności pism proces-

³² Archiwum Główne Akt Dawnych, zespół: *Trybunał Cywilny Kaliski*, t. 302.

³³ Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: 53/4438/0 *Sąd Pokoju w Śremie*, t. 10.

³⁴ NOWAKOWSKI, *Ustawa postępowania sądowego*, cz. 1, s. 325-326.

sowych³⁵, wadą – zwiększenie czasochłonności obliczania kosztów procesu. Interesujące było również uzależnienie opłat w sprawach o roszczenia niematerialne od zamożności powoda. Należy też zwrócić uwagę na to, że dziewiętnastowieczne uregulowania – inaczej niż współczesne³⁶ – przewidywały procentowo niższe opłaty sądowe w sprawach o duże roszczenia niż w tych o małe, przy czym zróżnicowanie to miało charakter liniowy. Gdyby przyjąć, że wpis jest w jakiś sposób ekwiwalenty³⁷, należałoby pozytywnie ocenić to rozwiązanie (nie ma przecież prostej zależności między wartością roszczenia a nakładami na utrzymanie sądu i personelu sądowego w związku z prowadzeniem sprawy). W końcu, oryginalnym rozwiązaniem było ograniczenie do trzech liczby prowadzonych jednocześnie spraw, w których strona korzystała z prawa ubogich, co zapobiegało pieniacz-
twu.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

- Code de procédure civile édition originale et seule officielle, Paris: Imprimerie Impériale 1806.
- Dekret z 14 marca 1809 r. w sprawie taksy dla burgrabiów, „Dziennik Praw” t. 1, s. 218-222.
- Dekret z 6 marca 1811 r. w sprawie zapłaty kosztów sądowych przez strony procesowe oraz wynagrodzenia dla biegłych i świadków, „Dziennik Praw” t. 3, s. 236-239.
- Dekret z 14 października 1811 r. w sprawie woźnych sądowych i komorników, „Dziennik Praw” t. 3, s. 407-413.
- Dekret z 14 lutego 1812 r., „Dziennik Praw” t. 4, s. 181-187.
- Instrukcja wskazująca sposób postępowania przy poborze i kontroli opłat stemplowych [b.m.w., b.d.w.].
- Rozporządzenie co do sposobu wprowadzania spraw przez obrońców i składania redakcji do wyroków, [w:] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Sprawiedliwości*, cz. 2, t. VIII, Warszawa 1867, s. 105-111.
- Ustawa z 24 marca 1809 r., „Dziennik Praw” t. 3, s. 1-111.
- Ustawę z 23 grudnia 1811 r., „Dziennik Praw” t. 4, s. 47-110.

³⁵ Choć i tak narzekano na ich obszerność: *Rozporządzenie co do sposobu wprowadzania spraw przez obrońców i składania redakcji do wyroków*, [w:] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Sprawiedliwości*, cz. 2, t. VIII, Warszawa 1867, s. 107.

³⁶ Por. art. 13 ust. 1 ustawy z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych: „Opłatę stosunkową pobiera się w sprawach o prawa majątkowe; wynosi ona 5% wartości przedmiotu sporu lub przedmiotu zaskarżenia, jednak nie mniej niż 30 złotych i nie więcej niż 100 000 złotych”.

³⁷ Acz w literaturze uznaje się, że tak nie jest: por. KORZAN, *Koszty postępowania cywilnego*, s. 24.

- Ustawa z 16 września 1833 r., „Dziennik Praw Rzeczypospolitey Krakowskiej” 6345 D. G. S.
Ustawa o opłatach stemplowych z 25 września (7 października) 1863 r., „Dziennik Praw” t. 61, s. 220-355.
Ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 2016 r., poz. 1822 z późn. zm.
Ustawa z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz. U. z 2016 r., poz. 623 z późn. zm.

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

- Archiwum Główne Akt Dawnych, zespół: Trybunał Cywilny Kaliski.
Archiwum Narodowe w Krakowie, zespół: Archiwum Wolnego Miasta Krakowa.
Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: Sąd Pokoju w Śremie.
Archiwum Państwowe w Warszawie, zespół: Akta Stanu Cywilnego Gmin Warszawskich.

ORZECZNICTWO

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2013 r., sygn. akt III CZ 30/13, Legalis nr 877707.

LITERATURA

- BUKOWSKI Tadeusz: Rozstrzygnięcie o kosztach procesu cywilnego, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze 1971.
GODLEWSKI Józef: Głosy posła Maryampolskiego na Sejmie roku 1811 w Warszawie miane, [Warszawa: Druk. Rządowa 1814].
IHNATOWICZ Ireneusz, BIERNAT Andrzej: Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2003.
Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, red. A. Zieliński, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2017.
Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. I, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2016.
KORZAN Kazimierz: Koszty postępowania cywilnego a nakłady państwa na utrzymanie wymiaru sprawiedliwości, Gdańsk: Wydawnictwo Prawnicze i Ekonomiczne „Lex” 1992.
KOWALCZYK Rafał: Polityka gospodarcza i finansowa Księstwa Warszawskiego w latach 1807-1812, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2010.
KRZYŻANOWSKI Hieronim: Zasady postępowania sądowego cywilnego, Warszawa: nakładem autora 1864.
NOWAKOWSKI Władysław: Ustawa postępowania sądowego cywilnego z dnia 20 listopada 1864 roku ze zmianami zaprowadzonymi przez najwyżej zatwierdzone postanowienie z dnia 19 lutego 1875 r. i z objaśnieniami ułożonymi, cz. 1 i 2, Warszawa: Red. Biblioteki Umiejętności Prawnych 1878-1879.
ROGRON Joseph-A.: Kodeks postępowania cywilnego wyluszczoney..., Warszawa: Drukarnia Łątkiewicza przy ulicy Senatorskiej n. 467 1829.
TRZETRZEWIŃSKI Wojciech: Zbiór praw i przepisów stemplowych w czasie od dnia 23 grudnia 1811 roku do dnia 10 kwietnia 1828 wydanych, Warszawa: Drukarnia N. Glücksberga 1828.

OPŁATY W SPRAWACH CYWILNYCH W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM
I KRÓLESTWIE POLSKIM (DO 1876 ROKU)

S t r e s z c z e n i e

Artykuł dotyczy opłat uiszczanych przez strony procesów sądowych w Księstwie Warszawskim i w Królestwie Polskim (do czasu rusyfikacji sądownictwa w latach siedemdziesiątych XIX w.). Na koszty procesu składały się: opłaty sądowe, wynagrodzenia pełnomocników procesowych oraz biegłych, koszty dojazdu stron i innych osób, których stawiennictwo było niezbędne, diety dla samych stron, świadków i urzędników sądowych oraz koszty doręczeń (dokonywanych przez urzędników sądowych).

Spośród wyżej wymienionych największe znaczenie miały opłaty sądowe uiszczane za pomocą papieru stemplowego. Autor koncentruje się na treści trzech kolejnych ustaw, które kompleksowo regulowały zasady poboru podatku stemplowego (z 1809 r., 1811 r. i 1863 r.). W procesach o roszczenia majątkowe, wysokość opłaty stemplowej zależała od wartości przedmiotu sporu, przy czym miała ona charakter regresywny (wraz ze wzrostem wysokości roszczenia stawki opłaty malały). Natomiast w sprawach o roszczenia niemajątkowe, opłata zależała od zamożności stron lub miała charakter ryczałtowy.

Słowa kluczowe: koszty procesu; Królestwo Kongresowe

THE JUDICIAL COSTS IN CIVIL CASES IN THE DUCHY OF WARSAW
AND THE CONGRESS KINGDOM OF POLAND (UNTIL 1876)

S u m m a r y

The paper concerns the issue of litigation costs in the Duchy of Warsaw and the Congress Kingdom of Poland (until the unification of Polish courts with Russian judicial system in the 1870s). The litigation costs included: court fees, attorney's salary, hiring expert witnesses, travel expenses and delivery charges.

Among the listed the most important were the court fees, that were paid with stamped paper. The author focused on three statutes which regulated the stamp tax (acts of 1809, 1811 and 1863). In litigations concerning pecuniary claims tax depended on the amount of pretence (the tax rate decreased as the amount of claim increased), however, in disputes on non-pecuniary claims, court fees depended on parties' purse or were set as a lump sum.

Key words: litigation costs; Congress Poland